PEDAGOGIK OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA XOTIN-QIZLARNING TA’LIM OLISH IMKONIYATLARI VA AKADEMIK FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK OMILLARI

Yakubova Dinora Isakovna
Namangan davlat pedagogika instituti Mustaqil tadqiqotchisi
https://orcid.org/0009-0007-0297-7228

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.23931269***

Annotatsiya. *Mazkur tezisda pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning akademik faolligi, ilmiy-tadqiqot faoliyati va kasbiy salohiyatini rivojlantirishning pedagogik omillari tahlil etiladi. Xotin-qizlarning oliy ta’lim tizimidagi ishtirokini ta’minlashda ijtimoiy-pedagogik muhit, ta’lim jarayonining inklyuzivligi, raqamli ta’lim imkoniyatlari, mentorlik tizimi, ilmiy loyihalarga jalb etish va gender tenglik tamoyillarining ahamiyati yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *xotin-qizlar ta’limi, pedagogik oliy ta’lim, akademik faollik, gender tenglik, ta’lim imkoniyatlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, mentorlik, kasbiy rivojlanish, raqamli ta’lim, pedagogik qo‘llab-quvvatlash.*

Аннотация. *В тезисе анализируются педагогические факторы расширения образовательных возможностей женщин в педагогических высших образовательных учреждениях, развития их академической активности, научно-исследовательской деятельности и профессионального потенциала. Раскрывается значение социально-педагогической среды, инклюзивности образовательного процесса, цифровых образовательных возможностей, системы наставничества, привлечения студенток к научным проектам и реализации принципов гендерного равенства.*

Ключевые слова: *образование женщин, педагогическое высшее образование, академическая активность, гендерное равенство, образовательные возможности, научно-исследовательская деятельность, наставничество, профессиональное развитие, цифровое образование, педагогическая поддержка.*

Abstract. *This thesis examines the pedagogical factors contributing to the expansion of educational opportunities for women in pedagogical higher education institutions and the development of their academic engagement, research activities and professional potential. It highlights the importance of a supportive socio-pedagogical environment, inclusive educational practices, digital learning opportunities, mentoring systems, participation in research projects and the implementation of gender equality principles.*

Keywords: *women's education, pedagogical higher education, academic engagement, gender equality, educational opportunities, research activities, mentoring, professional development, digital education, pedagogical support.*

Kirish

Bugungi globallashuv va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida jamiyat taraqqiyoti, avvalo, inson kapitalining sifati, ta’lim tizimining raqobatbardoshligi hamda har bir fuqaroning intellektual salohiyatidan samarali foydalanish bilan belgilanadi. Mazkur jarayonda xotin-qizlarning ta’lim olishi, ilmiy va kasbiy faoliyatda ishtirok etishi, akademik tashabbus ko‘rsatishi hamda ijtimoiy hayotda faol o‘rin egallashi strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki xotin-qizlarning ta’limiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish nafaqat individual kasbiy

muvaffaqiyat, balki oilaning ijtimoiy-iqtisodiy farovonligi, yosh avlod tarbiyasi, jamiyatning ma’naviy rivoji va inson kapitali sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Oliy ta’lim tizimida xotin-qizlar uchun teng imkoniyatlarni yaratish masalasi faqat ta’lim muassasasiga qabul qilish yoki ta’lim olish huquqini ta’minlash bilan cheklanmaydi. Bu jarayon talaba-qizlarning ta’lim resurslaridan foydalanishi, auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarda ishtirok etishi, ilmiy to‘garaklar va loyihalarga jalb qilinishi, akademik mobillik imkoniyatlaridan foydalanishi, yetakchilik qobiliyatlarini namoyon etishi hamda kelgusida ilmiy-pedagogik faoliyatda o‘z o‘rnini topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ham qamrab oladi. Shu sababli xotin-qizlar ta’limini rivojlantirish masalasiga kompleks pedagogik, ijtimoiy, psixologik va tashkiliy yondashuv asosida qarash talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan O‘RQ-562-sonli “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunda ta’lim, ilm-fan va madaniyat sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlashning huquqiy asoslari mustahkamlangan. Qonunning 26-moddasida xotin-qizlar va erkaklarning ta’lim olish, qayta tayyorlash, malaka oshirish, ta’lim va ilmiy jarayonlarda ishtirok etish imkoniyatlarini kafolatlash, o‘quv dasturlarida gender mavzusini yoritish hamda ta’lim materiallarini kamsitish holatlaridan xoli shakllantirish vazifalari belgilangan [1].

Mazkur huquqiy talablar pedagogik oliy ta’lim muassasalari faoliyatida alohida ahamiyatga ega. Chunki pedagogik oliy ta’lim muassasalari nafaqat bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlaydi, balki kelajak avlodning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari, gender madaniyati va teng imkoniyatlarga asoslangan ta’limiy qarashlarini shakllantiradi. Shunday ekan, pedagogik OTMlarda xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirish jarayoni kelajakdagi ta’lim muhitining insonparvarligi va adolatliligini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Yangi O‘zbekistonni rivojlantirishga qaratilgan strategik qarashlarida inson qadrini ulug‘lash, ta’lim sifatini oshirish, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi faolligini kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [2]. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’limiy, ilmiy va kasbiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga yo‘naltirilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xalqaro miqyosda ham xotin-qizlarning ta’lim olishi va akademik yetakchiligini rivojlantirish muhim masala sifatida e’tirof etiladi. UNESCOning 2025-yilgi Gender hisobotida ta’limning turli bosqichlarida gender tenglikka erishish borasida ijobiy o‘zgarishlar kuzatilayotganiga qaramasdan, ta’lim tizimining yuqori bosqichlari va boshqaruv lavozimlarida xotin-qizlarning vakilligi bilan bog‘liq tafovutlar saqlanib qolayotgani qayd etiladi [3]. Bu holat xotin-qizlarning ta’limga jalb etilishi bilan bir qatorda, ularning akademik va institutsional rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish ham zarurligini ko‘rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur tezisning maqsadi pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlari va akademik faolligini rivojlantirishga ta’sir etuvchi pedagogik omillarni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularni tizimlashtirish hamda ta’lim amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: xotin-qizlar ta’limining ijtimoiy-pedagogik mohiyatini ochib berish; pedagogik OTMlarda ta’lim olish imkoniyatlarini belgilovchi shart-sharoitlarni tahlil qilish; talaba-qizlarning akademik faolligiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlashtirish; ilmiy-tadqiqot faoliyati, mentorlik va raqamli ta’lim imkoniyatlarining ahamiyatini asoslash; xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik mexanizmlarni taklif etish.

Asosiy qism

Xotin-qizlar ta’limi jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, inson kapitalini rivojlantirish va barqaror taraqqiyotga erishishning muhim shartlaridan biridir. Ta’lim olish imkoniyati insonning o‘z qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishi, mustaqil qaror qabul qilishi, kasbiy faoliyatini tashkil etishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Shu sababli xotin-qizlar ta’limini faqat ijtimoiy himoya yoki imtiyozlar doirasida emas, balki shaxsning intellektual va kasbiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayon sifatida baholash lozim.

Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-qizlar kelgusida maktabgacha va maktab ta’limi, oliy ta’lim, metodik xizmat, ilmiy faoliyat hamda ta’lim boshqaruvi sohalarida faoliyat yuritishi mumkin. Demak, ularning bugungi ta’limiy faolligi ertangi ta’lim tizimining sifatiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Talaba-qizlarning kasbiy tayyorgarligi, mustaqil fikrlashi, kommunikativ madaniyati, tadqiqotchilik qobiliyati va liderlik kompetensiyalarining rivojlanishi kelajak pedagogik faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omillardandir.

Xotin-qizlarning oliy ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchisi — ta’limga kirish va ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyati. Ikkinchisi — ta’lim jarayonida faol ishtirok etish, bilim va kompetensiyalarni egallash uchun zarur shart-sharoitlarning mavjudligi. Uchinchisi — ta’lim natijalarini ilmiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda qo‘llash imkoniyatidir.

Mazkur uch yo‘nalishning birortasi yetarli darajada ta’minlanmasa, ta’lim olish huquqining amaliy natijadorligi cheklanishi mumkin. Masalan, talaba-qizning oliy ta’lim muassasasiga qabul qilinishi uning ilmiy to‘garaklarda ishtirok etishi, akademik mobillikdan foydalanishi yoki ilmiy loyihalarda yetakchi bo‘lishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratilganini anglatmaydi. Shu sababli ta’lim imkoniyatlarini baholashda qamrov ko‘rsatkichlari bilan birga, ta’lim jarayonidagi ishtirok, faollik, erishilgan natijalar va keyingi kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ham hisobga olish zarur.

Ijtimoiy-pedagogik nuqtayi nazardan xotin-qizlar ta’limining rivojlanishi quyidagi omillarga bog‘liq:

- huquqiy va institutsional kafolatlarning mavjudligi;
- oilada va jamiyatda ta’limga nisbatan ijobiy munosabatning shakllanganligi;
- oliy ta’lim muassasasida psixologik jihatdan xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitning yaratilishi;
- ta’lim resurslari va raqamli texnologiyalardan teng foydalanish imkoniyati;
- ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatga jalb etish mexanizmlarining yo‘lga qo‘yilishi;
- pedagogik mentorlik va kasbiy maslahat tizimining mavjudligi;
- talaba-qizlarning mustaqil ta’lim olish va o‘zini rivojlantirish motivatsiyasini kuchaytirish.

Bu omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi xotin-qizlarning ta’limiy salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Akademik faollik — talabaning ta’lim jarayonida ongli, tashabbuskor, mustaqil va maqsadga yo‘naltirilgan ishtirokini ifodalovchi murakkab pedagogik hodisadir. U faqat mashg‘ulotlarda qatnashish yoki o‘quv topshiriqlarini bajarish bilan cheklanmaydi. Akademik faollik talabaning bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi, ilmiy izlanish olib borishi, o‘z bilimini baholashi va ta’lim jarayoniga yangi g‘oyalar bilan hissa qo‘shishida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik OTMlarda talaba-qizlarning akademik faolligini rivojlantirish bo‘lajak mutaxassisning kasbiy shakllanishi bilan bevosita bog‘liq. Chunki pedagogik faoliyat o‘qituvchidan nafaqat fan mazmunini bilishni, balki mustaqil qaror qabul qilish, pedagogik vaziyatlarni tahlil etish, yangilik yaratish, hamkorlikda ishlash va o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirishni talab qiladi.

Talaba-qizlarning akademik faolligini quyidagi tarkibiy komponentlar orqali izohlash mumkin.

Birinchisi, motivatsion-qadriyatli komponent. Ushbu komponent ta’lim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoj, kasbiy maqsadlarning aniqligi, o‘z imkoniyatlariga ishonch, bilim olishning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini anglash bilan tavsiflanadi. Motivatsion omil kuchli bo‘lgan talaba-qizlar o‘quv topshiriqlarini faqat baho olish uchun emas, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatiga zarur bilim va ko‘nikmalarni egallash maqsadida bajaradi.

Ikkinchisi, kognitiv-bilish komponenti. Bu komponent talabaning bilimlarni o‘zlashtirish, axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish qobiliyatlarini qamrab oladi. Pedagogik OTMlarda mazkur komponentni rivojlantirish uchun muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, tadqiqot topshiriqlari va mustaqil ta’lim texnologiyalaridan foydalanish muhimdir.

Uchinchisi, faoliyatli-amaliy komponent. Talabaning nazariy bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, ilmiy to‘garaklarda, konferensiyalarda, tanlovlarda, volontyorlik va pedagogik amaliyot jarayonlarida faol ishtirok etishi mazkur komponentning mazmunini tashkil etadi. Bu jarayonda talaba-qizlarning tashabbuskorligi, tashkilotchilik qobiliyati va jamoada ishlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

To‘rtinchisi, kommunikativ-hamkorlik komponenti. Akademik faollikning muhim ko‘rsatkichlaridan biri talabaning o‘qituvchilar, ilmiy rahbarlar, kursdoshlari va boshqa ta’lim subyektlari bilan samarali hamkorlik qila olishidir. Munozara, ilmiy bahs, guruh loyihalari va o‘zaro tajriba almashish jarayonlari ushbu komponentni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Beshinchisi, refleksiv-baholash komponenti. Talabaning o‘z bilim va ko‘nikmalarini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi, o‘z faoliyatini rejalashtirishi va natijalariga baho berishi refleksiv kompetensiyaning asosini tashkil etadi. Bu komponent akademik mustaqillikni rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega.

Mazkur komponentlar o‘zaro uyg‘un rivojlangandagina talaba-qizlarning akademik faolligi barqaror tus oladi. Masalan, yuqori motivatsiyaga ega bo‘lgan, biroq ilmiy axborot bilan ishlash ko‘nikmalari yetarli shakllanmagan talaba mustaqil tadqiqot olib borishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Xuddi shuningdek, bilim darajasi yuqori bo‘lgan, ammo o‘z fikrini erkin ifodalash va ilmiy muhokamada ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lmagan talabaning akademik faolligi ham to‘liq namoyon bo‘lmaydi.

Xotin-qizlarning akademik faolligi ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Ushbu omillarni shartli ravishda institutsional, didaktik, ijtimoiy-psixologik, raqamli-texnologik va individual-shaxsiy yo‘nalishlarga ajratish mumkin.

Institutsional-pedagogik omillar. Oliy ta’lim muassasasida xotin-qizlarning ta’lim va ilmiy faoliyatda teng ishtirokini ta’minlovchi tashkiliy muhit akademik faollikning muhim shartidir. Bunda ta’lim muassasasining ichki siyosati, talabalar bilan ishlash tizimi, ilmiy faoliyatni rag‘batlantirish, murojaatlarni ko‘rib chiqish mexanizmlari va akademik imkoniyatlarning ochiqligi muhim o‘rin tutadi.

Ta’lim muassasasida gender tenglik tamoyillariga asoslangan institutsional muhitni shakllantirish uchun ta’lim dasturlari, ichki tartib-qoidalar, talabalar bilan ishlash rejalarini muntazam tahlil qilish zarur. Bunda talaba-qizlarning ilmiy loyihalarda, konferensiyalarda, tanlovlarda, talabalar tashkilotlarida va boshqaruvga oid tashabbuslarda ishtirok etish imkoniyatlari ham hisobga olinishi lozim.

Didaktik-metodik omillar. Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metod va texnologiyalar talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va tashabbuskorligini rivojlantirishi kerak. An’anaviy ma’ruza va reproduktiv topshiriqlar bilan cheklanib qolmasdan, muammoli ta’lim, loyiha metodi, tadqiqotga asoslangan ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, debat va interfaol mashg‘ulotlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Masalan, pedagogik fanlarni o‘qitishda talaba-qizlarga ta’lim muammolarini mustaqil o‘rganish, kichik ilmiy loyihalar tayyorlash, metodik ishlanmalar yaratish va o‘z g‘oyalarini taqdim etish imkoniyatini berish ularning akademik faolligini oshiradi. Bunday yondashuv talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki tadqiqotchilik, tahliliy va amaliy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Ijtimoiy-psixologik omillar. Talaba-qizlarning akademik faolligiga ta’lim muassasasidagi psixologik muhit, o‘qituvchilarning munosabati, guruhdagi o‘zaro hamkorlik, oilaviy qo‘llab-quvvatlash va o‘ziga bo‘lgan ishonch sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ayrim holatlarda ijtimoiy stereotiplar, o‘z imkoniyatlarini past baholash, omma oldida fikr bildirishdan tortinish yoki muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish talabaning tashabbus ko‘rsatishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

OECD tomonidan tayyorlangan gender stereotiplari bo‘yicha tahlilda ta’lim muhitidagi noto‘g‘ri tasavvurlar va stereotiplarning o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini idrok etishi hamda ta’limiy tanlovlariga ta’siri ko‘rsatib berilgan [4]. Mazkur yondashuv pedagogik oliy ta’lim muassasalarida ham muhimdir. Chunki talaba-qizlarning akademik imkoniyatlarini ularning individual qobiliyati, qiziqishi va mehnati asosida baholash, jinsga oid stereotiplar bilan cheklamaslik lozim.

Raqamli-texnologik omillar. Raqamli ta’lim muhitining rivojlanishi xotin-qizlarning ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron kutubxonalar, masofaviy ta’lim platformalari, ochiq onlayn kurslar, videoma’ruzalar, virtual laboratoriyalar va ilmiy ma’lumotlar bazalari mustaqil ta’lim olish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi.

Raqamli vositalar, ayniqsa, turli tashkiliy yoki vaqt bilan bog‘liq cheklovlarga duch kelayotgan talabalarga ta’lim jarayonida uzluksiz ishtirok etish imkonini beradi. Biroq buning uchun internet, texnik vositalar, raqamli savodxonlik va elektron ta’lim resurslarining qulayligi ta’minlanishi kerak. Aks holda, raqamli texnologiyalar imkoniyatlarni kengaytirish o‘rniga, mavjud tafovutlarni kuchaytirishi mumkin.

Individual-shaxsiy omillar. Talaba-qizlarning qiziqishi, qobiliyati, kasbiy maqsadlari, o‘zini rivojlantirishga intilishi, vaqtni boshqarish ko‘nikmalari va mustaqil ta’lim olish qobiliyati akademik faollikning shaxsiy asosini tashkil etadi. Oliy ta’lim muassasasi ushbu imkoniyatlarni aniqlash va rivojlantirish uchun individual ta’lim

trayektoriyalarini taklif etishi, talabalarning qiziqishiga mos ilmiy va amaliy faoliyat yo‘nalishlarini belgilashi zarur.

Mazkur omillarni umumlashtirish asosida xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirishda quyidagi pedagogik tamoyillar muhim deb hisoblanadi: teng imkoniyat, shaxsga yo‘naltirilganlik, ixtiyoriylik va tashabbusni qo‘llab-quvvatlash, hamkorlik, uzluksizlik, ochiqlik, natijadorlik va refleksivlik.

Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida talaba-qizlarning akademik faolligini rivojlantirishning samarali mexanizmlaridan biri mentorlik tizimini tashkil etishdir. Mentorlik — tajribali professor-o‘qituvchi, olim yoki yuqori bosqich talabasi tomonidan yosh talabaga ta’limiy, ilmiy va kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarida maslahat, yo‘l-yo‘riq va amaliy ko‘mak berishga asoslangan hamkorlik jarayonidir.

Mentorlik tizimi talaba-qizlarning oliy ta’lim muhitiga moslashishi, o‘z imkoniyatlarini anglab yetishi, ilmiy qiziqishlarini aniqlashi va kelajakdagi kasbiy maqsadlarini belgilashiga yordam beradi. Ayniqsa, birinchi bosqich talabalarini yuqori bosqich talabalari va professor-o‘qituvchilar bilan biriktirish orqali akademik moslashuvni qo‘llab-quvvatlash mumkin.

Mentorlik faoliyati quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etilishi maqsadga muvofiq:

1. **Akademik mentorlik** — fanlarni o‘zlashtirish, mustaqil ta’limni rejalashtirish, ilmiy manbalar bilan ishlash va akademik yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirish.
2. **Ilmiy mentorlik** — ilmiy mavzu tanlash, maqola va tezis tayyorlash, konferensiyalarda qatnashish, kichik tadqiqot loyihalarini amalga oshirishga ko‘maklashish.
3. **Kasbiy mentorlik** — pedagogik amaliyot, metodik faoliyat, ishga joylashish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha maslahat berish.
4. **Liderlik mentorligi** — talabalarni jamoaviy tashabbuslar, talabalar tashkilotlari, ilmiy klublar va ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etishga yo‘naltirish.

Mentorlikning samaradorligi faqat maslahat berish bilan belgilanmaydi. Unda aniq maqsad, muntazam muloqot, individual rivojlanish rejasi va erishilgan natijalarni tahlil qilish tizimi bo‘lishi zarur.

Ilmiy-tadqiqot faoliyati ham talaba-qizlarning akademik faolligini oshiruvchi muhim omildir. Ilmiy izlanish jarayonida talaba mavjud bilimlarni qayta ko‘rib chiqadi, muammoni aniqlaydi, ilmiy manbalarni o‘rganadi, dalillarni tahlil qiladi va mustaqil xulosa chiqaradi. Bu jarayon tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, ilmiy muloqot va kasbiy mustaqillikni rivojlantiradi.

Talaba-qizlarni ilmiy faoliyatga jalb etishda kafedralar huzuridagi ilmiy to‘garaklar, talabalar ilmiy jamiyatlari, yosh tadqiqotchilar klublari, fan olimpiadalari, startap loyihalar va ilmiy-amaliy konferensiyalar imkoniyatlaridan foydalanish mumkin. Bunda faqat iqtidorli yoki yuqori o‘zlashtiruvchi talabalarni emas, balki ilmiy qiziqishi mavjud barcha talaba-qizlarni jalb etish muhimdir.

Ilmiy faoliyatning dastlabki bosqichida talabalarga kichik tadqiqot topshiriqlari berilishi, keyingi bosqichda esa ularning ilmiy maqola, tezis, metodik tavsiya yoki innovatsion loyiha tayyorlashiga ko‘maklashish lozim. Shu orqali ilmiy faoliyat bosqichma-bosqich rivojlantiriladi.

UNESCOning 2025-yilgi Gender hisobotida xotin-qizlarning ta’limdagi yetakchiligi va ularning qaror qabul qilish jarayonlaridagi ishtiroki ta’lim tizimining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillardan biri sifatida ko‘rsatiladi [3]. Bu yondashuv pedagogik

OTMlarda talaba-qizlarni ilmiy va akademik yetakchilikka tayyorlash, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash zarurligini anglatadi.

Natijalar va muhokama

Tezis doirasida amalga oshirilgan ilmiy-nazariy va qiyosiy-pedagogik tahlil xotin-qizlarning oliy ta’lim olish imkoniyatlarini rivojlantirish faqat huquqiy kafolatlarni ta’minlash bilan chegaralanmasligi, balki ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida ularning akademik faolligini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhitni shakllantirishni talab etishini ko‘rsatadi.

Tahlil natijasida birinchi navbatda, ta’lim olish imkoniyati va akademik faollik tushunchalarining o‘zaro farqli, biroq uzviy bog‘liq ekanligi aniqlandi. Ta’lim olish imkoniyati talabaning ta’lim resurslari, dasturlari va akademik faoliyatga kirish imkoniyatlarini ifodalasa, akademik faollik ushbu imkoniyatlardan ongli, mustaqil va samarali foydalanish darajasini anglatadi. Demak, ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish akademik faollikni rivojlantirish uchun zarur shart bo‘lsa-da, uning o‘zi yetarli emas. Buning uchun motivatsion, metodik, ijtimoiy-psixologik va institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari ham talab etiladi.

Ikkinchidan, talaba-qizlarning akademik faolligi ko‘p komponentli pedagogik hodisa sifatida namoyon bo‘lishi asoslandi. Motivatsion-qadriyatli, kognitiv-bilish, faoliyatli-amaliy, kommunikativ-hamkorlik va refleksiv-baholash komponentlari o‘zaro ta’sirda rivojlangandagina talabaning mustaqil ta’lim olishi, ilmiy faoliyatga qiziqishi va kasbiy tashabbuskorligi barqaror shakllanadi.

Uchinchidan, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirishda ta’lim muhiti muhim ahamiyat kasb etishi asoslandi. Ta’lim muassasasida teng imkoniyatlar, ochiq muloqot, psixologik xavfsizlik, akademik halollik va o‘zaro hurmat tamoyillari qaror topishi talabalarning o‘z fikrini erkin ifodalashi va tashabbus ko‘rsatishiga ijobiy sharoit yaratadi.

To‘rtinchidan, mentorlik tizimi va ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish talaba-qizlarning akademik rivojlanishida muhim pedagogik mexanizm sifatida baholandi. Mentorlik talabaning individual ehtiyojlarini aniqlash, ilmiy va kasbiy maqsadlarini belgilash, akademik qiyinchiliklarni bartaraf etish va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ilmiy loyihalarda ishtirok etish esa mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Beshinchidan, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish akademik faollikni kengaytiruvchi muhim imkoniyat sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Elektron kutubxonalar, masofaviy kurslar, ochiq ta’lim resurslari va raqamli hamkorlik platformalari talabalarning mustaqil bilim olishi hamda ilmiy axborotdan foydalanishini yengillashtiradi. Shu bilan birga, raqamli imkoniyatlarning samaradorligi texnik vositalar va internetga kirish, raqamli savodxonlik hamda elektron resurslarning sifatiga bog‘liq.

Oltinchidan, xotin-qizlarning akademik faolligini baholashda faqat o‘zlashtirish ko‘rsatkichlariga tayanish yetarli emasligi asoslandi. Talabaning ilmiy tadbirlardagi ishtiroki, mustaqil loyihalari, akademik tashabbuslari, jamoaviy faoliyati, o‘zini rivojlantirish rejasi va kasbiy maqsadlariga erishish darajasi ham hisobga olinishi lozim.

Ushbu natijalar pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’limiy va ilmiy imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Bunda akademik faollikni rivojlantirish individual talabaning mas’uliyatiga yuklanib qolmasdan,

ta’lim muassasasining tashkiliy, metodik va tarbiyaviy faoliyatiga integratsiya qilinishi kerak.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, mazkur tezisda keltirilgan xulosalar ilmiy-nazariy va qiyosiy-pedagogik tahlilga asoslangan. Ular muayyan oliy ta’lim muassasasida o‘tkazilgan empirik tajriba-sinov natijalari sifatida talqin qilinmasligi lozim. Keyingi amaliy bosqichda taklif etilgan pedagogik mexanizmlarning samaradorligini aniqlash uchun talaba-qizlar, professor-o‘qituvchilar va ilmiy rahbarlar ishtirokida so‘rovnoma, suhbat, kuzatuv hamda faoliyat natijalarini tahlil qilish usullaridan foydalanish mumkin.

Xulosa

Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlari va akademik faolligini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim pedagogik va ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon xotin-qizlarning oliy ta’limga jalb etilishi, ta’lim resurslaridan foydalanishi, ilmiy va kasbiy faoliyatda ishtirok etishi hamda o‘z intellektual salohiyatini to‘liq namoyon etishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni talab etadi.

Nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish huquqiy, tashkiliy va pedagogik mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Ta’limga teng kirish imkoniyatlari bilan bir qatorda, ta’lim jarayonida faol ishtirok etish va erishilgan natijalarni kasbiy faoliyatda qo‘llash sharoitlari ham ta’minlanishi lozim.

Ikkinchidan, akademik faollik talabaning faqat o‘quv jarayonidagi ishtiroki emas, balki mustaqil fikrlashi, ilmiy izlanishi, tashabbuskorligi, hamkorlik qilishi va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatlarini qamrab oluvchi kompleks pedagogik sifatdir.

Uchinchidan, pedagogik OTMlarda xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirish uchun institutsional qo‘llab-quvvatlash, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, psixologik xavfsiz muhit, raqamli imkoniyatlar, mentorlik va ilmiy-tadqiqot faoliyatini uyg‘unlashtirish zarur.

To‘rtinchidan, talaba-qizlarning ilmiy loyihalar, konferensiyalar, tanlovlar va akademik klublardagi ishtirokini kengaytirish ularning tadqiqotchilik kompetensiyalari, liderlik qobiliyatlari va kasbiy mustaqilligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirish uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi, uning natijalari esa muntazam monitoring va refleksiv baholash orqali aniqlanishi maqsadga muvofiq.

Pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning akademik faolligini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv ularning shaxsiy va kasbiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ta’lim sifatini oshirish hamda jamiyatda intellektual va ijtimoiy faollikni kuchaytirishning muhim omili hisoblanadi.

Amaliy tavsiyalar

1. “Talaba-qizlar akademik rivojlanishi” dasturini joriy etish. Har bir pedagogik oliy ta’lim muassasasida talaba-qizlarning ta’limiy, ilmiy va kasbiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan yillik dastur ishlab chiqish. Dasturda ilmiy loyihalar, konferensiyalar, tanlovlar, kasbiy uchrashuvlar va liderlik mashg‘ulotlarini rejalashtirish.
2. Mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish. Birinchi bosqich talaba-qizlarini professor-o‘qituvchilar, yosh olimlar yoki yuqori bosqich talabalari bilan biriktirish. Har bir talaba uchun individual akademik rivojlanish maqsadlarini belgilash va natijalarni muntazam muhokama qilish.

3. “Yosh ayol tadqiqotchi” ilmiy klubini tashkil etish. Talaba-qizlarni ilmiy maqola va tezis yozish, ilmiy manbalarni tahlil qilish, tadqiqot metodlarini o‘rganish hamda konferensiyalarda ishtirok etishga yo‘naltirish.

4. Individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish. Talabalarning qiziqishi, qobiliyati va kasbiy maqsadlaridan kelib chiqib, ularning mustaqil ta’lim, ilmiy izlanish va amaliy faoliyat yo‘nalishlarini belgilash.

5. Raqamli ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish. Elektron kutubxonalar, masofaviy kurslar, ilmiy ma’lumotlar bazalari va ochiq ta’lim resurslaridan foydalanish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish. Raqamli savodxonlikni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish.

6. Akademik va psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini kuchaytirish. Talabalarning ta’lim jarayoniga moslashuvi, o‘ziga ishonchi, vaqtni boshqarishi va akademik qiyinchiliklarni bartaraf etishiga qaratilgan individual va guruhli maslahatlar tashkil etish.

7. Talaba-qizlarning liderlik tashabbuslarini rag‘batlantirish. Ilmiy to‘garaklar, talabalar kengashlari, metodik loyihalar va ijtimoiy tashabbuslarda ularning mustaqil g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash, loyiha natijalarini taqdim etish imkoniyatlarini yaratish.

8. Akademik faollik monitoringini joriy etish. Talabalarning o‘zlashtirish natijalari bilan bir qatorda ilmiy tadbirlardagi ishtiroki, mustaqil loyihalari, akademik tashabbuslari, kommunikativ va refleksiv ko‘nikmalarini ham baholash mezonlarini ishlab chiqish.

9. Oila va oliy ta’lim muassasasi hamkorligini rivojlantirish. Zarur hollarda talabalarning ta’lim olishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy sharoitlarni o‘rganish, oilalar bilan ma’rifiy muloqotlar o‘tkazish va ta’limni davom ettirishga ko‘maklashuvchi maslahat mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish.

10. Genderga sezgir ta’lim muhitini shakllantirish. O‘quv dasturlari, metodik materiallar va ta’limiy tadbirlarni teng imkoniyat, o‘zaro hurmat va kamsitmaslik tamoyillari asosida takomillashtirish.

Mazkur tavsiyalarni izchil amalga oshirish pedagogik oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, akademik faolligini kuchaytirish va ularning kelajakdagi kasbiy hamda ilmiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-562-son “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/uz/acts/-4494849

2. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. — Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

3. UNESCO. *2025 Gender Report: Women Lead for Learning*. — Paris: UNESCO, 2025. — https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/2025-gender-report

4. Brussino O., McBrien J. *Gender Stereotypes in Education: Policies and Practices to Address Gender Stereotyping across OECD Education Systems*. OECD Education Working Papers, No. 271. — Paris: OECD Publishing, 2022. — https://doi.org/10.1787/a46ae056-en

5. Acker S. *Gendered Education: Sociological Reflections on Women, Teaching, and Feminism*. — Buckingham: Open University Press, 1994.

6. United Nations. *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. — New York: United Nations, 2015. — https://sdgs.un.org/2030agenda

7. UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2024/5: Leadership in Education — Lead for Learning*. — Paris: UNESCO, 2024.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-son “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. — https://lex.uz/uz/docs/-5899498

9. Komilova X.T. Xotin-qizlarning ilm-fan taraqqiyotidagi faoliyati mazmuni va tahlil // *Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila* xalqaro ilmiy jurnali. DOI: https://doi.org/10.65185/mojgo.vi.101

10. Sadullayeva A.R. Talabalarda gender madaniyatni rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zarurat sifatida // *Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali*. — 2023. — 3-jild, 3-son. URL: https://www.scienceboxuz.uz/index.php/jars/article/view/6220

11. Uktamova U.S. Oliy pedagogik ta’limda talaba qizlarning tadqiqot va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish muammolari // *Multidisciplinary Journal: Fundamental Research Scientific Journal*. — 2026. — 2-jild, 2-son. — B. 311–316. URL: https://www.globalscholars.uz/index.php/fundamental/article/view/2200

12. Toshova Z. Jadid pedagogik merosidan foydalanish asosida xotin-qizlar ta’lim-tarbiyasini takomillashtirish metodikasi // *Ilm-fan taraqqiyotida zamonaviy qarashlar: muammo va yechimlar*. — 2026. URL: https://conference.scienceboxuz.uz/index.php/ILMFAN/article/view/3698

13. Nurimbetova Sh. Abdulla Avloniy ijodida gender madaniyati va ijtimoiy mas’uliyat g‘oyalarining pedagogik tahlili // *Maktabgacha va maktab ta’limi*. — 2026. URL: https://maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/7610